

INTELLEKTIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLOVCHI PSIXOLOG FAOLIYATINI TASHKILLASHTIRISH

Shoumarov G'ayrat

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti professori

Arifxodjayeva Luiza

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlovchi psixolog faoliyatini tashkillashtirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar ochib berilgan. Maqolada ushbu o'quvchilar kontingenti uchun samarali mehnat ta'limi bo'yicha ba'zi tavsiyalar berilgan.

***Kalit so'zlar:** intellektual nuqsonli o'quvchilar, psixolog, shaxsiyat, faoliyatni tashkillashtirish, ko'nikmalar, aniq vazifalar.*

ABSTRACT

The article describes the difficulties in organizing the work of a psychologist working with children with intellectual disabilities. The article provides some recommendations on effective labor education for this contingent of students.

***Keywords:** students with intellectual disabilities, psychologist, personality, activity organization, skills, specific tasks.*

АННОТАЦИЯ

В статье описаны трудности организации работы психолога, работающего с детьми с ограниченными интеллектуальными возможностями. В статье даны рекомендации по эффективному трудовому воспитанию данного контингента студентов.

***Ключевые слова:** студенты с ограниченными интеллектуальными возможностями, психолог, личность, организация деятельности, умения, конкретные задачи.*

KIRISH

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarni aqliy rivojlantirish va korreksiyalash bo'yicha ishlarni tashkil etish bolalarning kognitiv faolligini oshirishga, umumiy intellektual qobiliyat va ko'nikmalarini shakllantirishga, jismoniy rivojlanishga va sog'lig'ini yaxshilashga, o'z-o'zini hurmat qilishni, o'zini o'zi tuzatishga qaratilgan. - xabardorlik, hissiy barqarorlik va o'z-o'zini tartibga solishning shakllanishi, rivojlanish kechikishini ma'lum darajada qoplashga imkon beradi.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlari murakkablik tamoyillari va individual yondashuv asosida psixologik va pedagogik yordamni tashkil etish zarurligini, zamonaviy korreksiyalash va bilish jarayonlarini rivojlantirish texnologiyalarini yaxshi biladigan va intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarga yordam bera oladigan mutaxassislarining ko'p tarmoqli guruhining mavjudligi ma'lum.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlaydigan pedagog -psixolog o'z oldiga o'quvchilarini maxsus maktabda o'qishga tayyorlash, kelajakda esa ishlab chiqarish, ijtimoiy-maishiy mustaqil hayotga va mehnatga tayyorlash vazifasini qo'yadi. Bu bolalarning rivojlanish nuqsonlarini to'liq tuzatish va kompensatsiyasini, barcha aqliy rivojlanishini normal holatga maksimal yaqinlashtirishni talab qiladi.

Aqliy rivojlanish buzilishlarining oldini olishda hal qiluvchi rolni bolaning rivojlanishidagi ikkilamchi og'ishlarning oldini olishga imkon beradigan tuzatish va tarbiyaviy ishlarning eng erta boshlanishi o'ynaydi. So'nggi yillarda mamlakatimizda aqliy zaifligi engil bo'lgan bolalar soni oshdi. Ulardan ba'zilari korreksiyalash ta'lim guruhlari yetarli emasligi sababli maktabgacha ta'lim muassasalarida maxsus psixologik va pedagogik yordam olish imkoniyatiga ega emaslar.

Binobarin, hozirgi vaqtda aqli zaif bolalarni rivojlantirish va korreksiyalash vazifasi pedagog psixologlardan puxta o'ylangan, ilmiy asoslangan, izchil qo'llaniladigan uslubiy tizimga ega bo'lishni talab qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Hozirgi vaqtda jamiyatining eng muhim vazifalari - bu bolaning ruhiy salomatligini saqlash va mustahkamlash, uning hayotga moslashish qobiliyatini oshirish. Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar sonining ko'payishi borasida tibbiyot hodimlari, psixologlar va o'qituvchilarning diqqatini muhim muammoni - ularning ijtimoiy va biologik moslashuvini hal qilishni talab qiladi. Bola ongining atrofdagi dunyo bilan muvozanatini ta'minlash, ijtimoiy funktsiyalarni bajarish va muvaffaqiyatli moslashishni ta'minlash uchun o'qituvchi-psixologning aqli zaif bolalar bilan ishlashini samarali tashkil etish muhim element hisoblanadi.

Korreksiyalash, aqliy zaiflik kompensatsiyasi, shuningdek, aqli zaif bolani sotsializatsiya qilish muammolari shu nuqsonning keng tarqalganligi bilan bog'liq. Aqli zaif bolalar uchun federal davlat standarti tamoyillaridan biri - har bir bolaning yoshi va individual xususiyatlariga, maxsus ta'lim ehtiyojlariga muvofiq rivojlanishi va ta'lim olishi uchun qulay ijtimoiy vaziyat yaratishdir.¹

¹ Зиновьева М.В., Никифорова Г.В. Специфика деятельности педагога-психолога в условиях введения ФГОС // Справочник педагога-психолога. Школа. - №4. - 2012 г.

Maxsus ta'lim tizimida va oligofrenopedagogikada intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarda mustaqil hayotga yetarlicha tayyorgarlikni shakllantirishga yordam beradigan samarali vositalarni izlash yo'lga qo'yilgan. Zamonaviy ta'lim tizimi, birinchi navbatda, intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, ularning sog'lig'ini yaxshilashga qaratilgan e'tiborini yo'qotdi. Ta'limning eskirgan usullari va shakllari, mukammal bo'lmagan ta'lim dasturlari intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarni neyropsikik ortiqcha yuklashga olib keladi.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar haqida L.M. Shipitsin fikriga ko'ra - bu o'sib borayotgan odamning kognitiv faollik darajasi va uning barcha ko'rinishlarida: bilim, bilish jarayonlari, qobiliyatlari; u hayot sharoitlari va ijtimoiy muhitning bolaga ta'siri natijasida amalga oshiriladi.²

Aqli zaif bolalarni o'qitishda aqliy rivojlanishning muvaffaqiyati va samarali bo'lishi o'qituvchi-psixologning rejasi bo'yicha tizimli tashkil etilgani va o'quv jarayonini tartibga soluvchi didaktik tamoyillar asosida amalga oshirilishi bilan ham belgilanadi.

Boshqa aqliy tarbiya vositalari orasida o'qitishning yetakchi mavqeyi quyidagi shartlar bilan belgilanadi: dasturiy, intellektida nuqsoni bo'lgan barcha bolalar, bolalarning yoshiga mos keladigan usullarni tizim bilan qamrab oladigan ta'limning yetakchi o'rni, o'qituvchi-psixolog.

Aqli zaif bolalar odatda aqliy qobiliyatining pasayishi bilan ajralib turadi. Ularning faoliyati o'zini tutishning past darajasi, maqsadli ishlab chiqarish harakatlarning yo'qligi, tadbirlarni rejalashtirish va dasturlashning buzilishi, harakatlarni og'zaki ifodalashda aniq qiyinchiliklar bilan tavsiflanadi.

Xuddi shu omillar bolalarning ushbu toifasidagi xarakterli xulq-atvor buzilishlarini tushuntiradi³

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar odatda hissiy beqarorlik bilan ajralib turadi. Ular bolalar jamoasiga moslashish qiyin, ularda kayfiyat o'zgarishi va charchoqning kuchayishi bilan ajralib turadi.

Maktabgacha yoshda, aqli zaif bolalar bolalar bog'chasining dastur talablarini bajara olmaydilar va maktabga kirganlarida maktabga tayyorgarlikning kerakli darajasiga yeta olmaydilar. Bu toifadagi bolalarda turli xil aqliy funktsiyalarning buzilishi bilan bir qatorda, nutq tizimi va nutq elementlaridan amaliy darajada foydalanish u yoki bu darajada bo'ladi, bu esa o'z navbatida nutqni egallashga o'tish

² Шипицына Л. М. Развитие навыков общения у детей с тяжелой и умеренной умственной отсталостью. СПб, «Союз», 2014. с.117

³ Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): учебное пособие. М.: Изд-во РОУ, 2006. 180с

imkoniyatlarini cheklaydi. Yuqori darajali va murakkab til naqshlarini tushunishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarning ko'pchiligida ingichka motorli ko'nikmalar, umumiy vosita ko'nikmalari va ko'rish-motor koordinatsiyasi buzilgan yoki kam rivojlangan bo'ladi. Qo'l harakatlari noqulay, nomuvofiq bo'lishi mumkin. Ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashda psixologlar bolalarning rivojlanishini to'g'rilash va ularni maktabga tayyorlashda yangi, eng samarali usul va texnologiyalarni doimiy ravishda foydalanishga harakat qiladilar.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashni tashkil qilishda o'qituvchi-psixologning maqsadlarini ko'rib chiqamiz. Ta'limda psixologning maqsadlari quyidagilardan iborat:

- aqli zaif bolalarni tarbiyalash, o'qitish va ijtimoiylashtirish jarayonida ularning aqliy va shaxsiy rivojlanishini ta'minlash uchun sharoit yaratish;
- bolalarning individualligiga mos keladigan rivojlanishning ijtimoiy holatini yaratishga ko'maklashish va bolalar, ularning ota -onalari, o'qituvchilari va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilarining psixologik va ruhiy salomatligini himoya qilish uchun psixologik sharoitlarni ta'minlash .⁴

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashni tashkil qilishda o'qituvchi-psixologning faoliyati har bir bolaga jismoniy, aqliy va axloqiy rivojlanishning maksimal darajasini ta'minlashga qaratilgan. Har bir bolaning individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlashda ikkilamchi og'ishlarni tuzatish, kompensatsiya qilish va oldini olishga qaratilgan tarbiyaviy ishlarni tashkil etish.

Psixologning intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash tizimi nutqni, hissiy, motorli buzilishlarni o'z vaqtida tuzatish, maktabdagi muvaffaqiyatsizlikni oldini olish, ta'limdagi ijtimoiy buzilishlarni oldini olish maqsadida bolaga bir xil talablar bilan tuzatish-pedagogik jarayonni tashkil etishga qaratilgan.

O'qituvchi-psixologning intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashning butun tizimi quyidagi bosqichlardan iborat.

1. **Diagnostika bosqichi.** Bu bosqichda intellektida nuqsoni bo'lgan bolani har tomonlama tibbiy, psixologik va pedagogik o'rganishni tashkil etish

2. **Tuzatish va rivojlanish bosqichi.** Bu bosqichning maqsadi - bola faolligini shakllantirishning kompensatsion mexanizmlarini ishlab chiqish, ikkilamchi og'ishlarni bartaraf etish va oldini olish.

⁴ Гаврилушкина О.П., Соколова Н.Д. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников: Кн. для воспитателя. - М., 2005. - 72 с

3. **Salomatligini asrash bosqichi.** Bu erda bolaning shakllanadigan organizmining funktsiyalari yaxshilanadi.

4. **Tarbiya va ta'lim bosqichi.** Shaxsning axloqiy asoslarini shakllantirish, jamiyatda ijtimoiy maqbul xatti -harakatlar, yo'naltiruvchi va kognitiv faoliyatni rivojlantirish, aqliy faoliyatning asosiy komponentlari o'rtasidagi munosabatni mustahkamlash.

5. **Ijtimoiy-pedagogik bosqich.** Tarkibi: tashkiliy masalalarni hal qilish, o'qituvchi-psixologning boshqa tashkilotlar va ijtimoiy xizmatlar bilan o'zaro ta'siri haqida ota-onalarga ma'lumot berish .⁵

Maqsadga muvofiq maqola tayyorlash jarayonida ushbu masala bo'yicha quyidagi asosiy qoidalar oshkor qilindi.

Maktabgacha va maktab yoshidagi aqli zaif bola maxsus tuzatish ishisiz aqliy rivojlanishining ikkita muhim bosqichidan o'tadi: ob'ektiv harakatlarning rivojlanishi va boshqa odamlar bilan muloqotning rivojlanishi. Bu bola kattalar bilan ham, tengdoshlari bilan ham kam aloqa qiladi, u rolli o'yinlarga va boshqa odamlar bilan qo'shma harakatlarga kirmaydi. Bularning barchasi aqli zaif bolalarning ijtimoiy tajribasini to'plashda va yuqori aqliy funktsiyalarni - fikrlash, ixtiyoriy xotira, nutq, tasavvur, o'z - o'zini anglash va irodani rivojlantirishda namoyon bo'ladi. Psixolog tomonidan korreksiyalovchi ta'lim - bu aqli zaif bolalar bilan umumiy rivojlanish ishiga qo'shimcha emas. Bu biologik kasallikdan kelib chiqadigan ba'zi qiyinchiliklarni bartaraf etish yoki yumshatish sharti bo'lib xizmat qiladi, lekin bu, ayniqsa, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolaning shaxsiyatini shakllantirishga asos bo'ladi.

XULOSA

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolaning shaxsiyatini shakllantirishning muhim omili nafaqat keng qamrovli tarbiya, balki maxsus ta'limning ajralmas tizimi tamoyiliga psixologik va pedagogik ta'sirni tashkil etishdir. Shu bilan birga, natija ma'lum ko'nikmalar, qobiliyatlar, fe'l -atvor xususiyatlarida emas, balki bolaning atrofdagi haqiqat bilan aloqalari va munosabatlarning butun majmuasini qayta tiklaydigan shaxsning yangi shakllanishida namoyon bo'ladi.

Aqli zaif bolalarning rivojlanish tendentsiyalari odatdagidek rivojlanayotgan bolalarnikiga o'xshaydi. Ba'zi qoidabuzarliklar - ob'ekt bilan bog'liq harakatlarni o'zlashtirishda kechikish, nutq va kognitiv jarayonlarning rivojlanishida kechikish va og'ish - asosan ikkinchi darajali.

⁵ Рубцов В.В. Ключевая роль в обновленной системе образования //Школьный психолог. - № 1. – 2010г

Tarbiyaning o'z vaqtida to'g'ri tashkil etilishi, tuzatuvchi va pedagogik ta'sirning imkoni boricha erta boshlanishi bilan, bolalarda ko'plab aqliy rivojlanish og'ishlarini tuzatish va hatto oldini olish mumkin.

REFERENCES

1. Гаврилушкина О.П., Соколова Н.Д. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников: Кн. для воспитателя. - М., 2005. - 72 с
2. Зиновьева М.В., Никифорова Г.В. Специфика деятельности педагога-психолога в условиях введения ФГОС // Справочник педагога-психолога. Школа. - №4. – 2012 г.
3. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): учебное пособие. М.: Изд-во РОУ, 2006. 180с.
4. Рубцов В.В. Ключевая роль в обновленной системе образования //Школьный психолог. - № 1. – 2010г.
5. Шипицына Л. М. Развитие навыков общения у детей с тяжелой и умеренной умственной отсталостью. Спб, «Союз», 2014.